چیروکا گەلەك كورت د ئەدەبێ كوردیدا ل باشورێ كوردستانێ (١٩٩١- ٢٠١٣)

د. ژڤان نعمان حجی و م.هـ. رێبر حسێن عەبو
كولیژا پەروەردا بنیات، زانكویا دهوك، هەرێما كوردستانا عیراقێ - وەزارەتا دارایی وئابوری، هەرێما كوردستانا عیراقێ

کورتی

چیرۆكا گەلەك كورت ئەو ژانرێ ئەدەبییە، كو ژلایێ قەبارەیڤە گەلەكێ كورتە ب چەند پەیڤان یان رێزەكێن كێم دهێتە دارێژتن، ل سەر چەند بنەمایان دهێتە ئاڤاكرن ئەو ژی: زمانەكێ مەجازی. چڕكرن، كورتكرن و ژێبرن د رویدان و دەمیدا، هەبونا ناڤونیشانی، هەبونا دەستپێكەك و دوماهیكێ، تەكنیكێن لادان، پێچەوانەی، دەڤئاویژان، ڤەژینكرن، هێماكرن، ئاماژەكرن تێدا دهێنە ب كارئینان و رولەكێ سەرەكی د لایێ هونەرێ ئەڤێ چیرۆكێدا دگێرن و واتایێن كویر و بەرفرەه پێشكێش دكەت، هەلگرا پەیامەكا رەخنەگرانەیە، بەرامبەر دیاردێن جڤاكی، سیاسی و ئاینی. ئەڤ ڤەكولینە، كو ب ناڤونیشانێ (چیرۆكا گەلەك كورت د ئەدەبێ كوردیدا ل باشورێ كوردستانێ (١٩٩١ - ٢٠١٣)یە. بزاڤەكە ژ بۆ ناساندنا هونەرێ چیرۆكا گەلەك كورت ب گشتی و د ئەدەبێ كوردیدا ب تایبەتی، كو تێدا ناساندنا بنەما و ئاڤاهی و تەكنیكێن هونەری یێن ئەڤێ چیرۆكێ هاتییەكرن، شرۆڤەكرن و پراكتیككرنا وان ل سەر نمونێن ئەڤی جۆرێ چیرۆكێ د ئەدەبێ كوردیدا د ماوەیێ سالێن (١٩٩١ - ٢٠١٣) دا، كو هژمارەكا زۆرا دەقێن ئەڤێ چیرۆكێ د ئەڤی ماوەیدا ل باشورێ كوردستانێ هاتینە بەلاڤكرن.

كلیلا لێكۆلینێ : چیروكا كورت، ئەدەبێ كوردی، زمانەكێ مەجازی، زمانەكێ كوردی.

پێشەکی:

زاراڤێ چیرۆكا گەلەك كورت دەربرینێ ژ جۆرەكێ تایبەتێ چیرۆكێ دكەت، كو ئەو ژی ئەو چیرۆكە ئەوا ژلایێ قەبارەیڤە گەلەكا كورتە و ژچەند پەیڤێن كێم پێكدهێت. ئەڤ چیروكە جۆرەكێ نویێ ئەدەبییە، ژ ئەنجامێ پێشكەفتن و داهێنان و گهورینێن تەكنولۆژی و كارتێكرنا جۆرێن دی یێن ئەدەبی پەیدابویە و هاتییە دناڤ گورەپانا ژانرێن ئەدەبیدا. پەیوەندییا وێ ب روژنامەگەریێ گەلەكا بهێزە، چونكو جهێ پەیدابون وبەلاڤكرنا وێ بویە و گەلەك ب ئەگەرێ سەرەكێ سەرهلدانا وێ ددانن. د ئەدەبێ كوردیدا هەر چەندە نمونێن وێ د ئەدەبێ فۆلكلۆریدا هەنە، بەلێ ئەم نەشێین ب دەستپێكەكا زانستی یا وێ بدەینە ناسین، چونكو ئەڤ هەبونە، كورت، كورت تێدا یا زۆرە، چونكو ب ساناهی دهێنە گۆتن و ڤەگێران و پاراستن.

ژبەر كو فۆلكلۆر ئەدەبەكێ سادە و سەر زارەكییە، ئەڤجار هەبونا دەقێن هەبونەكا فۆلكلۆرییە نەك هونەری، واتە ناچنە ل بن سیبەرا هونەرێ چیرۆكا گەلەك

١- : تێگەهێ چیروكا گەلەك كورت ب گشتی:

تەوەرێ ئێكێ: زاراڤێ چیروكا گەلەك كورت: ڤیسەر و رەخنەگرێن جیهانی ژلایێ ب كارئینانا زاراڤێ ڤێ چیروكێ رێك نەكەفتینە، ناڤ و زاراڤێن جیاواز بۆ هاتینە ب كارئینان. بۆ نمونە د ئەدەبێ ئینگلیزیدا چەندین زاراڤێن دیژی بۆ دهێنە بكارئینان ئەو ژی: (Very short story) ژبلی زاراڤێ

Flash fiction, Skeletal fiction, Furious fiction, Skinning fiction,) Micro fiction, Fiction quake, Sudden fiction, Fast fiction, Fiction post card).(دولتیان، ١٣٨٨، ص٦٩).

د ئەدەبێ عەرەبیدا ئەڤان زاراڤان بۆ ئەڤێ چیرۆكێ ب كاردئینن: (القصه القصیره جدا، القصه الومچه، القصه اللقگه، القصه القصیره للغایه، القصه المكپفه، القصه الكبسوله، القصه البرقیه، اللوحه القصصیه، الصوره القصصیه، النكته القصصیه، الخبر القصصی، الخاگره القصصیه، القصه الجدیده، القصه الحدیپه، الحاله القصصیه) (الحسین، ٢٠١٠، ص٢٦).

هەروەسا د ئەدەبێدا توركیدا ئەڤان زاراڤان ب كاردئینن (; ok kisa öykü ,kisakisa öykü, kü;ük öykü, mini öykü, kipkisa öykü, simsiki (öykü, kisa kurmaca, minik öykü).(Buran, 2012,p210.

المجلة الاكاديمية لجامعة نوروز
المجلد ٦، العدد ٢ (٢٠١٧)
استلم البحث في ٢٠١٧/٥/٢، قبل في ٢٠١٧/٦/١٦
ورقة بحث منتظمة نشرت في ٢٠١٧/٦/٢٦
البريد الالكتروني للباحث:jivan.nieman@gmail.com
حقوق الطبع والنشر © ٢٠١٧ أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الابداعي النسبية – CC BY-NC-ND 4.0

د ئەدەبێ فارسیدا ژی زاراڤێن جود جودا بۆ ئەڤی جۆرێ چیرۆکێ دهێنه ب کارئینان وەکی زاراڤێن: (داستانك، داستان فلش، داستان برق، داستان کوتاه کوتاه، داستان مینی مال، خرده داستان، داستان برق اسا، داستان های قوگی کبریتی، فلاش فیکشن، میکروفیکشن، سادن فیکشن، نانو فیکشن) (شکروی، ١٣٩١، ص٧٥). بێگومان د ئەدەبێ کوردیدا ژی ئاریشەیا فرە زاراڤەی یا چیرۆکا گەلەك کورت هەیە، چیرۆکنڤیسێن کورد زاراڤێن جودا جودا ژ بۆ ئەڤێ چیرۆکێ بکارئینانینە، واتە زاراڤێ ڤیسەرەکی ژ ڤیسەرەکێ دی ژێك جودانە، هەروەسا هندەك جاران ڤیسەر ب خۆ ژی ئێك لا نەبویە د دەستنیشانکرنا ئێك زاراڤ ژ بۆ چیرۆکێن خۆ، بەلکو هەر جارەکێ زاراڤەك ب کارئینایە. بۆ نمونە زاراڤێن: (چیرۆکا گەلەك کورت، چیرۆکی زۆر کورت، چیرۆکی هەرەهەرە کورت، چیرۆکا پر کورت، چیرۆکی ئێجگار کورت، رۆژانە چیرۆك، بروسکە چیرۆك، کن چیرۆك، تیروژە چیرۆك، پوستەرە چیرۆك، چیرۆکیلە، چرکانە چیرۆك، کاریکاتورە چیرۆك، چیرچیرۆك، میناتورە چیرۆك، مینیماڵ چیرۆك) د ئەدەبێ کوردیدا ژبۆ ئەڤێ چیرۆکێ دهێنە بکارئینان. بارا پتریا ئەڤان زاراڤان ب رێکا وەرگێرانێ ب تایبەتی ژ زمانێن عەرەبی و ئینگلیزی هاتینە وەرگرتن، ژبلی ئەڤان زاراڤێن، کو چیرۆکنڤیسێن کورد بۆ ئەڤی جۆرێ چیرۆکێ بکارئینانین. هندەك جاران زاراڤێن کورتە چیرۆك و کورتیلە چیرۆك و هندەك جاران چیرۆکنڤیسان جۆرێ چیرۆکێ نە دایە دیارکرن، بەلکو ب ناڤێ (تێکستێن ئەدەبی، چیرۆك) چیرۆکێن خۆ بەلاڤ کرینە.

ب شێوەیەکێ گشتی ئەو زاراڤێن بۆ ئەڤێ چیرۆکێ دهێنە ب کارئینان دەربرینێ ژ قەبارە و سروشتێ وێ دکەن، هەر بۆ نمونە دێ هندەك ژ وان دیارکەین:

١- زاراڤێ کن چیرۆك، کو پەیڤا (کن) د زمانێ کوردیدا رامانێن (یار، کورتی، جوان، پێکەنین) ددەت. (پێندرویی، ٢٠١٢، ل٣٦٦).

٢- زاراڤێ وردیلە چیرۆك، کو (وردیلە) رامانا (هویر، هویرك) ددەت، ئانکو ژ لایێ قەبارەڤە گەلەك بچویك.(پێندرویی، ٢٠١٢، ٢٩٥).

٣- زاراڤێ چیرچیرۆك، کو د فەرهەنگا خاڵدا ب ئەڤی شێوەی هاتییە: (چیرۆکی بچوك). (خاڵ، ٢٠٠٥، ل١٤٨).

باشترین زاراف بۆ ئەڤی جۆرێ چیرۆکێ ژ لایێ تیوری و پراتیکیڤە، زاراڤێ (چیرۆکا گەلەك کورت)ە. ژبەر کو ئەڤ زاراڤە دشێت دەربرینێ ژ سروشت و خودێ وێ بکەت، کو چیرۆکە و ژلایێ قەبارەیڤە گەلەك یا کورتە.

تەوەرێ دووێ: تێگەهێ چیرۆکا گەلەك کورت:

چیرۆکا گەلەك کورت جۆرەکێ نوێ چیرۆکییە، ب چەند پەیڤان یان رێزەکان دهێتە دارێژتن، هەلگرا واتایێن کویر و بەرفرەهە. ژ لایێ ڤیسەر و رەخنەگراڤە چەندین پێناسێن جودا جودا بۆ هاتینە کرن ژ وان ژی:

(جیرالد پرێنس Gerald Prince) دبێژیت: (چیرۆکا بچووك ڤەگێرانەکە بوویەرەکێ و دوو رەوشان ڤەدگێریتن وەکی ١- رەوشەك د دەمیدا بەری بوویەرێ یە و بوویەر ددەمیدا بەری رەوشێ یە.٢-رەوشا دووێ بەرۆڤاژی رەوشا یەکێ یە).(پرێنس، ٢٠١١، ص١٩٢).

(د. محەمەد محیەدین مینۆ) دیاردکەت، کو (ئەڤ چیرۆکە رویدانەکا ژ نیشکەکیڤەیە، هەلگرا زمانەکێ شیعریێ نازکە و رەگەزێن مەندەهوشی، رێکەڤتن و سپرایزکرن و پێچەوانەی ب خۆڤەدگریت). (مینو، ٢٠١٢، ص٣٦). د ئەڤێ پێناسێدا جەخت ل سەرچەند رەگەز و بنەمایێن ئەڤێ چیرۆکێ هاتییە کرن وەکی: رویدان، زمان، مەندەهوشکری، رێکەڤتن، سپرایزکرن، پێچەوانەی، رویدانەکا چاڤەرێنەکری ب زمانەکێ شعری، ب دوماهیکەکا چاڤەرێنەکری د دەتە دیارکرن.

ڤیسەرێ مەغربی (محەمەد ئەلشویکە) دبێژیت: (چیرۆکا گەلەك کورت هندەك پارچێن فەلسەفینە گەنگەشێ ل سەر دۆزێن مرۆڤی یێن فەلسەفی و میتافیزیکی دکەت). (حمداوی، ص١٥٨). د ئەڤێ پێناسێدا ب تنێ بەحس ل بابەتێن ئەڤێ چیرۆکێ هاتیەکرن، لایەنێ هونەری نەهاتییە بەحسکرن. (د. سەمەر ئەلدیوب) دبێژیت: (چیرۆکا گەلەك کورت ژانرەکێ ئەدەبیێ گەلەك کورتە، بنەما و تایبەتمەندیێن خۆ هەنە، گرنگترین ژوان ژی: چرکرن، ئاماژەکرن، ئێکگرتنا پارچەی، تایبەتمەندیا چیروکی یا چرکری و تایبەتمەندیا رەوانبێژی ئەوا تایبەتمەندیا شعریەتێ د دەتێ و نێزیکی هۆزانێ دکەت) (الدیوب، ٢٠١٢، ص١٥). د پێناسەکا دیدا هاتییە، کو (چیرۆکی مینیماڵ جۆرە رەوتێکی ئاگایانەیە بۆ خوڵقاندنی بەرهەمی چیرۆکییە. کە لە وشەگەلی کەم پێکهاتووە، تا لەم رێگەیەوە باس و خواستی زۆر قووڵ و پێچەڵاوپێچ، بێنە باسکرن). (تەرەغە، ٢٠١٣، ل١٠٢). د ئەڤێ پێناسێدا جەخت

ل سەر قەبارێ چیرۆکێ هاتییە کرن. قەبارێ وێ هاتییە بچویکرن ژ بۆ چەند پەیڤەکان. بابەتێن وێژی بابەتێن کویر و ئالۆزن. د پێناسەکا دیدا هاتییە، ئەڤ چیرۆکە (ژانرەکێ ئەدەبێ ناسیارە ب کورتیا قەبارەی و ئاماژەکا پر و ساخلەتەکێ چیرۆکێ پوخت و مەبەستیا رەمزییا راستەوخو نە راستەوخو، دگەل ئامادەبونا سیمایێن تلنیشان، ئەزمونگەری و ژێبرن و کورتکرن و ڤەشارتنێ. ئەڤ گوتارا هونەری ساخلەتێ وێنەکرنا رەوانبێژی هەیە، ئەو ساخلەتێ وێ ژ ڤەگێرانا راستەوخو ڤەدگوهێزیتە لایەنێ رونبێژیێ و مەجازی ب رێکا لادان و دەربازبونەکا ئیستاتیکی). (حجی، ٢٠١٤، ل٦٦). ئەڤ چیرۆکە رەگەزەکێ ڤەگێرانێ یێ گەلەك کورتە، ل دور یەکەیەکا واتایی یا بچویك دزڤریت. پشتبەستنێ ل سەر سەرهاتی، چری و جوداهیێ دکەت. داکو دەربرینێ ژ گەرمیا رویدانان بکەت هێزا کارلێکا زمانی ب کاردئینیت، هەروەسا مفای ژ تەکنیکێن ڤەگێرانی یێن ژانرێن دی وەردگریت .(حگینی، ٢٠١٤، ص١٠٨). دڤێرەدا ئاماژە ب قەبارێ ئەڤێ چیرۆکێ هاتییە کرن، وەسان کو ئەڤ چیرۆکە ل سەر چرکرن و جۆداهیێ دهێتە ئاڤاکرن ئەو ژی ب رێکا زمانی، گرنگییا زمانی بۆ مە دیاردبیت، کو رولەکێ سەرەکی دگێریت د دروستکرنا دەقێ چیرۆکێدا، چونکو کورتکرن و چرکرن ب رێکا زمانی دهێنە ئەنجامدان، لەورا زمان ئەو هێزە ئەوا کو دشێت ب رێکا وێنێن هونەری و هێما و ئاماژەکرنێ ڤەگێرانا رویدانەکێ ب شێوەیەکێ کورت و چرکری بکەت، هەروەسا مفا وەرگرتن ژ تەکنیکێن ژانرێن دی یێن ئەدەبی.

د ئەنجامدا چیرۆکا گەلەك کورت جۆرەکێ ڤەگێرانێ یێ گەلەك کورتە. ل سەر بنەمایێن کورتکرن، چرکرن و زمانەکێ مەجازی هێمای دهێتە ئاڤاکرن. بابەتێن وێ جڤاکی، سیاسی و فەلسەفینە، هەلگرا واتایێن کویر و بەرفرەھ و دژوارە. پرانیا جاران دوماهیکەکا مەندەهوش و چاڤەرێنەکری هەیە، ژ بۆ سەرنج راکێشانا خاندەڤانی و بەخشینا چێژەکا ئەدەبی، هەروەسا ژێو دەوڵەمەندکرنا بنیاتێ خۆ یێ هونەری، تەکنیکێن دی یێن ئەدەبی وەکی لادان، پێچەوانەی، دەقئاوێزان، ڤەژینکرن، هێماکرن. ب شێوەیەکێ بەرچاڤ ب کاردئینیت.

بێ گومان ئەڤ چیرۆکە د ئەدەبێ کوردیدا ژانرەکێ نوییە. ژ بۆ دیارکرن و دەستنیشانکرنا مێژوویا چیرۆکا گەلەك کورت د ئەدەبێ کوردیدا، ئەم دشێین مێژوویا وێ دابەشی ل سەر دوو قوناغان بکەین، ئەو ژی:

١- قوناغا پەیدابون و ناڤلێنانێ:

پشتی رێکەڤتناما یازدەی ئاداری ل سالا (١٩٧٠)یێ، کوردستان کەفتە د قوناغەکا مێژووی یا نوییدا، رێ ب خاندنا زمانێ کوردی هاتەدان، چەندین سازی و کۆمەلەیێن رەوشەنبیری و ئەدەبی یێن کوردی هاتنە دامەزراندن، هەروەسا ژمارەکا زۆرا گۆڤار و رۆژنامان ب زمانێ کوردی هاتنە بەلاڤکرن، ئەڤ گۆڤار و رۆژنامە باشترین ئالاڤ بون، کو ڤیسەرێن کورد ب رێکا ئەوان بەرهەمێن خۆ بەلاڤ بکەن، ئەڤ قوناغە دکەڤیتە د سالێن حەفتیاندا ل چەرخێ بۆری. چیرۆکنڤیسێن کورد ب رێکا ئەدەبێ عەرەبی هەست ب هەبونا ئەڤێ ژانرێ چیرۆکێ کر، و بزاڤا ڤیسینا ئەڤێ چیرۆکێ کریە، هژمارەکا چیرۆکنڤیسێن کورد هندەك دەقێن ئەڤێ چیرۆکێ ڤیسان وەکی (ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل، رەوف حەسەن، هیشام تاهیر بەرزنجی). بەلێ ئەگەر ئەم پێداچونەکێ ل دەقێن چیرۆکێن کوردی بکەین، ئەوێن ل سالێن حەفتیاندا هاتینە بەلاڤکرن، دێ بۆ مە دیاربیت ئەو چیرۆکنڤیسێن زاراڤێن چیرۆکا گەلەك کورت بکارئینیاین. هەر بۆ نمونە مە ناڤێن هندەك ژوان د ئەڤێ خشتەیێ ل خارێدا دیارکرینە:

خشتێ ١ قوناغا پەیدابون و ناڤلێنانێ

ڤیسەر	چیرۆك	روژنامە	هژمارە	ساڵ
ئازاد عەبدولوەهاب جندیانی	چەند چیرۆکێکی زۆر کورت	هاوکاری	٤١٨	١٩٧٨/٣/٢٠
محەمەد موکری	پوستەرە چیرۆك	گوڤارا بەیان	٤٩	١٩٧٨
ئەکرەم قەرەداغی	سێ چیرۆکی زۆر کورت	بیری نوێ	٣١٣	١٩٧٨/١٠/٢١
فەیسەل مستەفا	چیرۆکەکا گەلەك کورت	هاوکاری	٤٧٤	١٩٧٩/٥/١٤

ئیبراهیم سەلمان	سێ چیرۆکێت پوستەر	هاوکاری	٤٨٦	١٩٧٩/٨/٦
فەیسەل مستەفا	چیرۆکەکا گەلەك کورت	هاوکاری	٥٠١	١٩٧٩/١١/٢٦

ئەڤ چیرۆکە دەستپێکەکا هونەری بون، ژ بۆ چیرۆکا گەلەك کورتا کوردی. بێگومان ئەڤ دەستپێکە یا بێ کەم و کوری نابیت، هندەك سیمایێن فۆلکلۆری دناڤ هندەك ئەڤان چیرۆکاندا دیاردبن، تا رادەیەکێ ل ژێر کارتێکرنا فۆلکلۆری دابون، هەروەسا هندەك ژ ئەوان دکەڤنە د سنورێ کورتیلە چیرۆکێدا، دبیت ئەڤ چەندە یا سروشتی بیت، ژبەر کو دەستپێك بون، ژ بۆ ڤیسینا ئەڤێ جورێ چیرۆکێ د ئەدەبێ کوردیدا.

٣- قوناغا بەرەڤ پێشبرنێ:

پشتی سەرهلدانا باشورێ کوردستانێ ل سالا (١٩٩١)ێ، زمانێ کوردی وەکو زمانێ فەرمی ل ئەڤێ دەڤەرێ هاتە ناساندن و بۆ زمانێ خاندن و ڤیسینێ ل هەمی دام و دەزگەهێن وێ، چاپخانەیێن کوردی هاتنە دامەزراندن و چەندین گۆڤار و رۆژنامەیێن کوردی هاتنە بەلاڤکرن. ئەڤ چەندە بۆ ئەگەرەکێ سەرەکی، ژ بۆ پێشخێستنا ئەدەبێ کوردی ب گشتی و چیرۆکا کوردی ب تایبەتی. د ئەڤێ ماوەیدا چیرۆکنڤیسێن کورد داهێنان دلایەنێ هونەریێ چیرۆکێدا کرن، چەندین چیرۆکێن گەلەك کورت یێن جیهانی و عەرەبی هاتنە وەرگێران بۆ سەر زمانێ کوردی، ب ئەڤێ چەندێ چیرۆکنڤیسێن کورد پتر ئاشنابون ب بنەما و تایبەتمەندیێن چیرۆکا گەلەك کورتا جیهانی، بزاڤا جێبەجێکرنا ئەڤان بنەما و مەرج و تایبەتمەندیێن ئەڤێ چیرۆکێ، گرنگی ب پوختە و کورتیا دەڤی و زمان و تەکنیکێن دی یێن هونەری یێن ئەڤێ جۆرێ چیرۆکێ هاتەدان، ژ ئەوان چیرۆکنڤیسێن ئەڤ چیرۆکە دنڤیسین: (ئەحمەد عارف، عەجیب عەبدولا، باهیزێ عەمەری، روستەم باجەلان، دانا فایەق، ساڵح تێلی، محەمەد فەریق حەسەن، سەبیح محەمەد حەسەن، خالد ساڵح، ئەدیب عەبدولا، قاسم سابیر، تێکوشەر خالد، ئاری ئاغۆك، خالد عەلی سلێڤانەی،... هتد).

٢- بنەمایێن هونەریێن چیرۆکا گەلەك کورت:

ئەم دشێین چەند بنەمایەکێن گرنگ بۆ ئەڤێ چیرۆکێ دیاربکەین، کو رولەکێ سەرەکی د ئاڤاکرنا بنیاتێ وێدا د بینن و ب ئەڤێ رەنگێ ل خارێ:

١- زمان: زمان ئامرازێ دەربرینا هزر و بیر و بوچونێن مرۆڤییە. (زمان هۆیەکی ناغەریزییە و تایبەتە بە مرۆڤ، بۆ دەربڕینی هەست و ئارەزوو بەکاردێت، بەهۆی ڕەمزی لەسەر یاسا ڕۆیشتوو کاردەکات و لە ژێر یاسای مرۆڤدا).(ناوخوش و خوشناو، ٢٠١٠، ل١٤٣). واتە زمان ئامرازەکێ هەرە گرنگێ تێگەهشتنییە دناڤبەرا مرۆڤاندا.

د ئەدەبیاتیدا زمانی تایبەتمەندیا خۆ هەیە و جودایە ژ زمانێ نورمالێ ئاخفتنێ (بەکارهێنانی زمان لە نووسینی زانستی و ژیانی رۆژانەدا، تەنیا بۆ گەیاندنی بیرە، بەڵام لە شیعر یان لە ئەدەبدا ئامرازێك نییە بۆ بە جێهێنانی شتێك، بەڵکو خۆی لە خویدا ئامانجێکە). (حسێن، ٢٠٠٨، ل٥٦-٥٧). گورکی دبێژیت: (زمان ئێکەم توخمێ ئەدەبێ یە). (فەرەج، ٢٠١٢، ل١٠٣). واتە زمان کەرەستێ ئێکێ یێ ئەدەبیاتێ یە وەکو مادەکا خاڤە ژ بۆ دروستکرنا هەر بەرهەمەکێ ئەدەبی چونکی ب ڕێکا زمانی دهێنە دەربرین. (دی سوسێر) وەسا ددەتە دیارکرن، کو زمان ژ دوو ماددەیێن سەربخۆ پێك دهێت (دال) و (مەدلول)، دال ئەو دەنگە، کو دهێتە دەربرین و مەدلول ژی بیروکە و واتایا ڤەشارتییا وی دەنگییە. (کوهین، ١٩٨٦، ص٢٧). ئەڤ چەندە دبیتە ئەگەرەك، کو زمانێ ئەدەبی ژ زمانێ رۆژانێ ب هێتە جوداکرن، ژبەر کو واتایا (دال) هەمی جاران وەك هەڤ نینە دگەل واتایا (مەدلول)ی. ب گشتی ئەرکێ زمانی (گوزارشت کردن و گەیاندن و کاریگەرییە). (رەفیق، ٢٠١٤، ل٢٩٩). بەلێ د ئەدەبیاتیدا ژبلی ئەڤان ئەرکان، ئەرکێن جوانکاری و رەوانبێژی دگێریت. زمان دبیتە ئەگەرێ چێژ وەرگرتنێ بۆ خاندەڤانی، ژبەر کو (جوانکاری کە سەرچاوەی چێژە پەیوەستە بە زمانەوە و لە ڕێگەی زمانەوەیە دەتوانرێ ئەو رایەڵە دروست بکرێ کە پێویستە لە نێوان دەق و هەستەکانی گوێگر یان خوێنەردا هەبێت). (فەرەج، ل١٠٣). (ئیان وات) وەسا ددەتە دیارکرن، کو زمان (لە چیرۆك یان لەناو رۆماندا زیاتر لە هەموو رەگەزێکی ئەدەبی دیکە دوپاتی دەکاتەوە کە ئەرکی زمان دەلالەتکردنە لە شتەکان و زیاتر پشت دەبەستێ بەخستنە رویەکی درێژ لەوەی پشت ببەستێت بە جوانکاری و کورت کردنەوە). (فەرەج، ل١٠٥). واتە د چیرۆکێدا یان د رۆمانێدا زمان ئەرکێ دەلالەتکرن و وەسف و شروڤەکرنێن درێژ دبینیت، بەلێ زمان د چیرۆکا گەلەك کورتدا (زمانەکێ بلندە و داهێنان تێدا هەیە، زمانەکێ مەجازییە ب پلا ئێکێ. وێنێن هونەری، ئاماژە و هێمایان دکەتە بنگەهـ ژ بۆ پێکئینانا بنیاتێ خۆ. بیاڤێ

شروڤەكرن و وەسفكرنێ تێدا نینە، زمانێ وێ پێگڤە مەجاز و خاستنە، ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینیت، كو ئەڤ چیرۆكە ب تنێ هندەك دەربرینێن تەراوبەرا و بەلاڤن و رستێن نەلێكگدای و بێ پەیوەندینە، یانژی ریزێن شعری یێن بێ ڤەگێرانن). (حەجی، ٢٠١٤، ل٦٧). ئابوری و چركن و پوختەكرنەكا زێدە د زمانێ وێدا دهێتە كرن، ب ریكا ئاماژە و هێما و وێنێن هونەری و تێلنیشانێ واتا و مەبەستا چیرۆكێ ددەتە دیاركرن. ب شێوەیەكێ سادە و ساكار و فەرهەنگی ناهێتە بكارئینان، لەورا تێگەهشتنا وی نە ب ئاسانە پەیوەندی ب راڤەكرن و ئاستێ رەوشەنبیرییا وەرگرتنا خاندەڤانیڤە یا هەی. چیرۆكنڤیسی دەرفەتا شروڤەكرن و وەسفكرنێ نینە، لەورا پێدڤییە شارازای د بكارئینانا پەیڤاندا هەبیت و وان پەیڤان ب كاربینیت یێن واتایێن مەزن و بەرفرەهـ ددەن، هەروەسا هەر پەیڤەكا بكاردئینیت جهێ خۆ ب گریت ژلایێ واتا و مەبەستێڤە، خۆ دویر بێخیت ژ وان پەیڤێن سادە و نورمال، داكو نە بیتە دەقەكێ لاواز. واتە ئابوری و چركن د زمانیدا ژ مەرج و بنەمایێن ئەڤێ چیرۆكییە. بۆ نمونە:

مەملەكەت

پشتی بازێر بوویە گووفكەكێ مەزن، هەر كەسەكێ ڤیای بژیت و بخۆت و قەلەو بیت، بوو مێش، و هەر كەسەكێ نەڤیای ببیتە مێش، مر! (خابور، ٢٠٠٩، ل١٣٤).

د ئەڤێ چیرۆكێدا وەكی لێكچواندنەكێ دناڤبەرا بازێر و گویفك، مرۆڤ و مێشێدا هاتییە دروستكرن. واتە بازێر وەكی گویفكییە و هەر كەسێ بڤێت بژیت وەكی مێشێ یە.

بازێر = لێچووە. گویفك = لەوچووە.

مرۆڤ = لێچووە. مێش = لەوچووە.

مەبەستا چیرۆكنڤیسی ژێ ئەوە، كو هندەك دیاردە و كردار و مەرجێن جڤاكی و سیاسی و ئایینینە، كو بالا خۆ ل سەر بازێری و جڤاكیدا كێشاینە و ل سەر وان هاتینە سەپاندن، هەر كەسێ د ڤێت جە و كارێ خۆ ژ دەست نەدەت و بەرژەوەندیێن خۆ ب پارێزیت، دڤێت پێگری ب ئەڤان دیاردا بیت، لەورا دەمێ چیرۆكنڤیس بازێری ب گویفك د دەتە نیاسین مرۆڤان ژێ وەك مێش د هەژمێریت د هەبونا وی بازێریدا.

هەر دەربارەی زمانێ ئەڤێ چیرۆكێ، چیرۆكنڤیس سابیر رەشید چیرۆكەكا خۆ ب زمانێ هێماكێ ڤیسییە، پیتا دەستپێكا هەر پەیڤەكا چیرۆكا خۆ وەكو هێما بكارئینایە، ب ئەڤێ شێوەیێ ل خارێ:

(د. خ. ب. هـ !!). (رەشید، ل١٦).

كو مەبەستا وی پێ : دایە گیان خوا حافیز !! بەلام بۆ هەندەران !!.

ئەڤ چیرۆكە ب زمانێ هێماكێ هاتییە ڤیسین، نابیتە دەقەك ژ بۆ چیرۆكا گەلەك كورت، ژبەركو چ واتایێ ناگەهینیت و ب تنێ چیرۆكنڤیس ب خۆ مەبەست و واتایا وێ دزانیت.

٢- كورتكرن: كورتكرن ئێك ژ بنەمایێن سەرەكی یێن ئەڤێ چیرۆكێ دهێتە هژماردن، هەروەسا رولەكێ سەرەكی د ڤیسینا دەقێن ویدا دگێریت مەبەست ژێ: (ئەوەیە وشەی كەم واتای زۆر بگەیێنێ، یانیش دەربڕینە كورتەكان مانای زۆر لە خۆ بگرن، بێ ئەوەی هیچ وشەو لەتە وشەیەكیش بڕدرابن) (مستەفا، ٢٠١١، ل١٠٥). گەلەك ژ رەخنەگران كورتكرنێ دكەنە یاسا و پیڤەرەكێ سەرەكی ژ بۆ هونەرێ چیرۆكا گەلەك كورت. ڤیسەرێ ئەرجەنتینی (ئەندرسون نیومان) دبێژیت: (چیرۆكا گەلەك كورت پشبەستنێ ل سەر ژێبرن و كەزاختنێن (تشژیب) ئاشكەرا و پێكهاتێن ب مەبەست و بنیاتەكێ هویر و كورتێ گرتی دكەت). (میڤرانی، ص١١). هەروەسا (د. جەمیل حەمداوی) د دەتە دیاركرن، كو دڤێت هژمارا پەیڤێن چیرۆكا گەلەك كورت ژ سەد پەیڤان نە بوریت و ژ پێنج ریزان تاكو لاپەرەكێ بیت، داكو نە بیتە هونەرەكێ دی یێ ئەدەبی وەكی كورتیلە چیروك، كورتە چیرۆك و رومان. (حمداوی، ٢٠١٣، ص١٨٨). واتە (هونەرێ چیرۆكا گەلەك كورت دویرە ژ ئالۆزیێ و گەلەك پویتەی ب هویر هویركێن زێدە نادەت د ئاڤاهیێ خوە یێ هونەریدا، چونكو دەربرینێ ژ سەربۆرەكا كوور دكەت و ب شێوازەكێ نازك و كورت دادرێژیت).(بەدەل، ٢٠٠٣، ل٢). چیرۆكنڤیسێ ڤەنزویلی (لویس پریتو گارسیا Luis Prieto García) دبێژیت: (ئەم د دراما كتاكالیدا دەربازدبین ئەوا سێ رۆژان ڤەدكێشیت، ژ بۆ ترازیدیەكا گریكی ئەوا كو شەڤەكێ ڤەدكێشیت و ئوپرایێ ئەوا پێنج دەم ژمێران ڤەدكێشیت و فلمەكێ ئەوێ كو دەمژمێر و نیڤان ڤەدكێشیت و زنجیرەیەكا بیست خولەكان ڤەدكێشیت و ڤیدیو كلیپەكێ ئەوا كو پێنج خولەكا ڤەدكێشیت و ریكلامەكا بیست چركەی و پاشان چیرۆكا گەلەك كورت ئەوا چركەكێ ڤەدمینیت). (حمداوی،

ص١٨٨). چیرۆکنڤیسێ ناڤبری وەسا د دەتە دیارکرن، کو چیرۆکا گەلەك کورت کورترین دەقێ ئەدەبییە.

تەکنیکا ژێبرنێ، جۆرەکێ کورتکرنێیە، رولەکێ گرنگ د کورتکرنا ئەڤێ جورێ چیرۆکێدا دگێڕیت. مەبەست ژێ: (تەکنیکەکا ڤەگێڕانێیە ژێبرنا ماوەکێ درێژ یان کورت ژ دەمێ چیرۆکێ بێ کو بچیتە د ناڤدا و باسی بویەرێن رویدای بکەت). (محەمەد حەسەن، ٢٠١٠، ل١٤٦). چیرۆکا گەلەك کورت، داکو خۆ ژ وەسف و شروڤەکرنان دویربێخیت، پشت بەستێ ل سەر ژێبرنێ دکەت، واتا و مەبەستا خۆ ب شێوەیەکێ کورت دگەهینیت. (ڤیسەر ژێبرنێ بکاردئینیت، داکو خاندەڤان پتر مێشکێ خۆ ب کاربینیت و هزر د پرکرنا بوشاییاندا بکەت. زۆربەیا جاران ژبەر چەند هوکارێن سیاسی، جڤاکی، رەوشتی... هتد. تەکنیکا ژێبرنێ بکاردئینیت، یان ژبۆ لایەنێن هونەرییێن چیرۆکێ، کو خۆ دویر بێخیت ژ وەسفکرنێن زێدە).(حمداوی، ص٢٠٥-٢٠٦). د ڤێرێدا بۆ مە دیاردبیت، کو ژێبرن د ئەڤێ جورێ چیرۆکێدا بۆ گەلەك مەبەستان دهێتە بکارئینان. ژ وانژی بۆ مەبەستا نەچارکرنا خاندەڤانی، کو مێشك و عەقلێ خۆ بلڤینیت و هزر د پرکرنا بوشاییاندا بکەت، هەروەسا دەرفەتێ ددەتە خاندەڤانی، کو بەشداریێ د شروڤەکرن و راڤەکرنا دەقیدا بکەت. دبیت خاندەڤان واتایەکا دی ب دەتە دەقێ چیرۆکێ و نە هەر ئەو بیت یا ڤیسەری ڤیای بێژیت، هەروەسا گەلەك جاران چیرۆکنڤیس ژبەر هوکارێن سیاسی و جڤاکی و رەوشتی و یان ئاینی ئەڤێ تەکنیکێ بکاردئینیت، چونکی دبیت بکارئینانا وان پەیڤان ژ لایێ جڤاکیڤە د پەسەند نەبن و بکارئینانا وان دێ بیتە ئەگەرێ پەیدابونا ئاریشان ژ بۆ ڤیسەری. واتە کورتکرن ب گشتی رولەکێ سەرەکی د پێکئینانا دەقێ ئەڤێ چیرۆکێدا دگێڕیت، گەلەك جاران ب رێکا کورتکرنێ دەقێن ئەڤێ چیرۆکێ دهێنە نیاسین هەم ژلایێ روخساریڤە، کو دبیتە ئەگەر دەقێ چیرۆکێ ژ چەند رێزێن کێم نەبوریت و هەم ژلایێ ناڤەروکیڤە، کو دەقێ چیرۆکێ ژ چەند پەیڤێن کێم و کورتکری و دانا واتایەکا تەمام پێك دهێت. لەورا کورتکرن ب ناسنامە و بنەمایێ ئەڤێ جۆرێ چیرۆکێ دهێتە هژمارتن.

د چیرۆکا گەلەك کورتا کوردیدا هندەك جاران ژلایێ چیرۆکنڤیسێن وێ ڤە گرنگی ب کورتکرنا دەقێن چیرۆکێ نەهاتیەدان بۆ نمونە: چیرۆکنڤیس (عەباس عەبدوللا یوسف). (یوسف، ٢٠٠٤، ل٢٥). ئێك ژ وان چیرۆکنڤیسانە، کو چیرۆکێن خۆ ل ژێر ناڤێ ئەڤی جۆرێ چیرۆکێ ڤیسینە، بەلێ ژ سنورێن چیرۆکا گەلەك کورت دەربازبویە بەرەڤ کورتیلە چیرۆکێ. ژبەر کو کورتکرن د دەقێن چیرۆکێن خۆدا نەکریە.

ژ لایێ قەبارەیڤە پێکهاتا چیرۆکا گەلەك کورتا کوردی دبیتە سێ جۆر:

١- پێکهاتا چیرۆکێ یا کورت: ئەڤ پێکهاتە گەلەکا کورتە ژ چەند پەیڤان تا چەند رستێن کێم و سنوردارکری پێك دهێت. بۆ نمونە:

خوهڤەمالین

ب هەر دوو دەستا پێ خوهێ ژ ئەنیا پالا ڤەدمالیت،

د بەررا چاڤێ وی پێ ل بەریکێن وان. (موسا، ٢٠٠٨، ل١٣).

٢- پێکهاتا چیرۆکێ یا ناڤنجی: ئەڤ پێکهاتە ژ هەژمارەکا رێزان پێك دهێت. بۆ نمونە:

کەنی

دوو سەر ل بن سیبەرا دارەکێ بوون، ئێك سەر بوو و ئێك ژێ بەر.

هندی بەر بوو، نەد ڤییا جگارا ب کێشیت؛ لەوا کەت بوو.. و هندی سەر بوو نەدزانی جگارا ب کێشیت لەوا دووکێلێ خەندقاند بوو.

ئەوێ ل دوور دیسکۆ ژێ دکر، هندی هند ب سیبەرا دارێ دکرە کەنی، دلێ وی خراب بوویە. (Emer, 1999, p39)

٣- پێکهاتا چیرۆکێ یا درێژ: ئەڤ پێکهاتا چیرۆکێ ژ هەر دوو پێکهاتێن دی درێژترە، ژ چەند رێزان پێك دهێت، گەلەك جاران ژ سنور و یاسایێن خۆ دەربازدبیت، نێزیکی کورتیلە چیرۆکێ دبیت، لەورا پێدڤییە ل سەر چیرۆکنڤیسی کورتیا دەقێ چیرۆکێ بەرچاڤ بگریت ژ یاسا و بنەمایێن وێ دەرباز نەبیت. بۆ نمونە:

ئێستا و ئەوسا

من باسی ئێستام بۆ دەکردن، ئەوان لە باسی ئەوسا و سەدەکانی رابردوودا گیریان خواردبوو، من لە خەمی زیندوواندا بووم ئەوان مردووان. من سوێندم بە جوانی و بێگە ردیی کچە ژیکەڵە تەمەن شەش مانگانەکەم دەخوارد و ئەوان سوێندیان بە کێلی گۆر مردووان. من بۆ ئێستا و لە ئێستادا دەژیام، ئەوان لە رابردوودا و بۆ رابردوو. چەندم کۆشا بیانهێنمەوە بۆ ئێستا بێهوودە بوو. لەوێ، لە بەیانییەوە تا ئێوارە، مردووان چنگ لە سەرشان زیندووان راو دەنێن، بۆیە شەوێکیان خۆم پێچایەوە و نیشتمانم

جێ هێشت، تاكو لێرە لە ئێستایەكی هەمیشەییدا بژیم.. پیاوە رۆژهەلاتییە پرچ رەشە ماندووەكە، ئاوا وەڵامی فەرمانبەری كۆچی دایەوە،كاتێك ئەو لە سەمتی لێپێچینەوەدا لیی پرسی: لە سەر چی نیشتمانی خۆت جێ هێشت؟ (حەسەن، ٢٠١٢، ل٩٦).

٣- چڕكرن: چڕكرن ئێك ژ بنەمایێن سەرەكیێ ئەڤێ چیرۆكییە و (بنیات و هێزا چیرۆكا گەلەك كورت دەستنیشاندكەت، چڕكرن نە ب واتایا ئابوریكرن د زمانیدا ب تنێ، بەلكو وێ شیانێن ب هێزو كاریگەر د كورتكرنا بابەتی و د شێوەیێ هەلگرتن و دەربرینا وێدا هەنە و ب شێوەیەكێ پوخت ئێكگرتی). (ألیاس، ص١١٧). ب رێكا كورتكرن و ژێبرن و بكارئینانا زمانەكێ مەجازی دروست دبیت.

چڕكرن زمانێ چیرۆكێ بەرەڤ زمانەكێ مەجازی دبەت و ئابوریەكا زێدە تێدا دكەت، هەروەسا رویدانێن چیرۆكێ ب كورتی و پوختەی دیاردكەت، بێ كو كارتێكرنێ ل سەر واتایا چیرۆكێ بكەت. بۆ نمونە:

گوتار

رابووڤە .. هەمیا چەپلە لێدان، روینشت .. هەمیا چەپلە لێدان.دەمێ پەیڤا خوە ب دوماهی ئینای، ئێكی دگوتە یێ دی:

-چ د گوت ؟! (موسا، ل١٩).

چڕكرنەكا زێدە د رویدانێن ئەڤێ چیرۆكێدا هاتییە كرن، كو ب چەند پەیڤەكان سێ رویدان هاتینە بەحسكرن، ب شێوەیەكێ زنجیرەیی ئەڤ رویدانە ل دویڤ ئێك هاتینە رێكخستن. واتە ئەڤ هەرسێ رویدانە گرێدای ئێكن، بەلێ دناڤبەرا واندا چەند ئەگەر و شرۆڤەكرن هەبوینە ژ بۆ رویدانا وان، بەلێ د ئەڤێ چیرۆكێدا ب تنێ رویدان هاتینە بەحسكرن، كو دشیاندایە ئەڤ رویدانە ب بنە تێكستەكێ بەرفرەه.

٤- ناڤونیشان: ناڤونیشان وەكو ناسنامێ یە ژ بۆ هەر دەقەكێ ئەدەبی و كلیلا شرۆڤەكرن و چونا دناڤ دەقییە، هەروەكی ئەمبێرتۆ ئیكۆ دبێژیت: (نیوەی تێكستەكە لە ناونیشاندایە و كلیلی راڤەكارییە بۆ تێكست). (سدیق، ٢٠١٠، ل٢٢). هەروەسا (لیۆهۆك Leo Hoek) دبێژیت: (ناڤونیشان بریتیە ژ كومەكا نیشانێن زمانی یێن كو ل سەرێ تێكستەكێ خوەجهدبن، ژ بۆ ئاماژەكرن و دەربرینێ ژ ناڤەروكا گشتیا تێكستێ؛ دیسان ژ بۆ سەرنجراكێشانا خواندەڤانێ مەبەستكری). (ئورمانی، ٢٠٠٩، ل٨٠). ناڤونیشان رولەكێ گرنگ دبینیت د سەرەنجراكێشانا خاندەڤانیدا ژ بۆ خاندنا دەقی، بۆ نمونە گەلەك جاران ئەو گۆتارێن د گۆڤار و رۆژنامەیاندا دهێنە بەلاڤكرن ناڤونیشانێن وان سەرنجا مە رادكێشن، كو ئەم ئەڤان گۆتاران ب خوینین، ئەڤجا چ جورێن گۆتاران بن. واتە ناڤونیشان دشێت ببیتە ئەگەرەكێ سەرەكی و ب هێز ژ بۆ خاندنا دەقی، هەروەسا ناڤونیشان گەلەك ئەركان دبینیت، رەخنەگرێ فرەنسی (جیرار جینیت) (چوار ئەركێن سەرەكی بۆ ناڤونیشانی دەستنیشان دكەت، ئەو ژی: حەزلێڤاندن، ئیحا، سالۆخدان، دەستنیشانكرن). (ئیسماعیل، ٢٠٠٨، ل١٣٩). ناڤونیشان دبیتە هاریكار، كو خاندەڤان د مەبەست و ناڤەروكا دەقی بگەهیت، هەروەسا رەخنەگر ژی مفای ژێ دبینین ژ بۆ ڤەكولین و شروڤەكرێن رەخنەی، لەورا د (میتۆدێن نوی یێن رەخنێدا گرنگی یا ددەنە ناڤونیشانان و ژ دەقی كێمتر نابینن، بەلكو هەر دووان ژ ئال دەلالەتێ ڤە ل یەك ئاست دانن، ب ئاوایەكێ وەسا ب پشت گوهڤەهاڤێتنا ناڤونیشانا د كریارا خواندنێ دا نەك كێمكرنا بهایێ ناڤونیشانا ب تنێ یە، بەلكو ژ بهایێ تێكستی ب خۆژی كێم دكەت و لەنگیێ دئێخیتە كارێ خواندنێ وەك پشكداری د كارێ ئاڤاكرنێ دا). (مستەفا، ٢٠٠٤، ل٢٩).

د چیرۆكا گەلەك كورتدا ناڤونیشان مەرجەكێ سەرەكیێ ئەڤێ چیرۆكییە، ئانكو دڤێت هەر دەقەكێ ئەڤێ چیرۆكێ ناڤونیشانەك هەبیت ژبەركو (دەرگەهێ چیرۆكییە، كلیلكا وەرگرتنا دەقی و دەستنیشانكرنا ناسناما وییە، ئەو داڤا سەرەكییە ئەوا خاندەڤان دگریت و ب هاریكاریا وێ سروشتێ دەقی د زانیت و هەر ئەو دیالۆگێ دگەل وەرگری دكەت و گەلەك جاران رۆلێ چیرۆكەكا لاوەكییە دگەل دەقێ سەرەكی ئەوێ ناڤەروكا وێ پێكدئینیت، رۆلێ خۆ دبینیت). (یوب، blogspot.com). واتە د چیرۆكا گەلەك كورتدا رۆل و گرنگیا ناڤونیشانی پتر دیاردبیت، چونكو بیاڤێ وەسف و شرۆڤەكرێن درێژ یێ سنورداره، لەورا پتر گرانیا واتایا تێكستی دكەڤیتە سەرناڤونیشانی.

ناڤونیشان د چیرۆكا گەلەك كورتا كوردیدا ژلایێ چیرۆكنڤیساڤە هندەك جاران هژمارە و هێما هاتینە بكارئینان، وەك ناڤونیشان ژ بۆ دەقێن چیرۆكێ، ئەڤ چەندە ژی لاوازییەك دایە دەقێ چیرۆكێ، چونكو هەر وەكی مە ئاماژەپێكری گرانیا رامانا دەقێن ئەڤێ چیرۆكێ ل سەر ناڤونیشانێ وێ یە و ب رێكا ناڤونیشانێ وێ ئەم دشێین د مەبەستا دەقێ بگەهین، هەروەسا هندەك جاران ناڤونیشان ب شێوەیێ خالبەندیێ (......) هاتییە بكارئینان، ب ئەڤێ چەندێ ناڤونیشانەكێ ڤەكری بۆ چیرۆكێ هاتییە ب كارئینان، ب ئەڤێ چەندێ ژی خاندەڤان هاتییە بەشداركرن، ژ بۆ دانانا ناڤونیشانەكێ بۆ دەقێ چیرۆكێ. بۆ نمونە:

(.........................)

ته ب خوه د وەرزێ دیده دگۆت: ئەز هەما ئەز دەستەك خێر و ئێك خزمەت.. دەه وەرز ب سەرڤە چوون، من پەلەك ب ئەزمانێ خوه ڤەنا ... (دەرکەفتم سەر شور و دوو روکاعەت شەرمەزار). (Abdulla, 1999,p30).

٥- ئێکگرتنا بابەتی: ئێکگرتنا بابەتی وەکو بنەمایەکێ سەرەکی و گرنگێ چیرۆکا گەلەك کورتە، مەبەست ژ ئێکگرتنا هزرا بابەتی ئەوە کو (دەمێ هزر و بیر ئێك دگرن ژبۆ پالپشتیکرنا رامانێ، ئەڤ چەندە دبیتە ئێکگرتنا بابەتی). (الحسين، ص٤٩). ژ بۆ کو دەقێ چیرۆکا گەلەك کورت دەقەکێ ب هێز و رامان بیت، پێدڤییە گرنگی ب ئێکگرتنا بابەتی بهێتە دان، واتە ئێك بابەت بهێتە بەحسکرن ل ڤێرێ ئێك بابەت وێ واتایێ ناگەهینیت، کو ئێك هزر هەبیت، بەلکو هەبونا دوو هزرێن ژێك جودا ئێك ژ بنەما و مەرجێن وێنە، چونکو قالبێ ئەڤێ چیرۆکێ رێکێ نادەت بابەت درێژ و دوبارەبیت. ئەڤ ئێکگرتنە دێ چیرۆکێ پارێزیت ژ دووبارەکرنێ. (ئێکگرتنا بابەتی و ناڤەروکێ یا گرنگە ب تایبەتی ئێکگرتنا گرێ، چونکی دەمێ دووبارەبون تێدابیت دێ بیتە ئەگەرێ ئالوزیێ وخاندەڤان دێ توشی دلگرانیێ بیت و تەرکیزێ ل سەر ناڤەروکا چیرۆکێ ناکەت). (حگینی، ص٢١). ئەگەر ئەڤ رەگەز و تەکنیکە د ئەڤێ چیرۆکێدا نەهێتە بکارئینان دێ زیان ب رامان و مەبەستا چیرۆکێ گەهیت، ب ئەڤێ چەندێ دێ دەقەکێ لاواز دروست بیت. هەروەسا دێ بیتە ئەگەرێ هندێ کو هزر و دەربرینێت چیرۆکێ تەراوبەرا و بەلاڤ بن و دگەل ئێك گونجای نەبن. (الحسين، ص٥٠). بۆ نمونە:

دلسۆتن

د تەحرەیا وێ نیڤرۆیا تەباخێ، ل کۆژیێ ترافیکێ، سامان فرۆشیارێ کلینسان، ب دلسۆتن

گری، پولیسێ زیرەڤان ژێ پرسی:

ئەگەرێ گرییا تە چییە؟

- سامان خوەهدانا ئەنیا خوە ب دەستێ خوە مالی و گۆت:

- تەبریدا ترۆمبێلان. (سلێڤانەی، ٢٠١٣، ل٨).

ئەگەر ئەم سەحکەینە بابەتێن ئەڤێ چیرۆکێ دێ بینین، کو گرێدای زارۆکەکییە ب ناڤێ سامان، کو ئەڤ زارۆکە کلینس فرۆشە ل ئێك ژ ترافیکێن باژێرێ خۆ، د ئەڤێ چیرۆکێدا رەوشا هەژاری و نەخوشی و زەحمەتیا کار و ژیانا ئەڤێ زارۆکێ هاتیە دیارکرن، ئانکو د ئەڤێ چیرۆکێدا ب تنێ ئێك بابەت هاتییە بەحسکرن و چیرۆك هەمی گرێدای نیشاندانا رەوشا خرابا زارۆکەکیە. واتە دەربرینێن ئەڤێ چیرۆکێ هەمی گرێدای ئێك بابەتینە.

٦- دەستپێك و دوماهیك: هەر جۆرەکێ ئەدەبی دەستپێك و دوماهیکێن خۆ هەنە، بەلێ د چیرۆکا گەلەك کورتدا (دەستپێك و دوماهیك دوو رەگەزێن سەرەکینە تێدا، دەستپێك دەرگەهێ چونا ناڤ دەقییە، دڤێت ڤێسەر ب شارەزایی سەرنجا وەرگری بکێشیتە دناڤ جیهانا دەقیدا و پێڤە گرێدەت. رولێ دوماهیێ ژی ئەنجامدانا سرپرایزەکییە، یان شکاندنا دیتنا خاندەڤانییە و پەیداکرنا مەندەهوشییێیە، ئەڤ مەندەهوشییە وەل خاندەڤانی دکەت دووبارە دەقێ بخوینتەڤە و یاریا تەخمینێ دگەل خو بکەت). (حەجی، ٢٠١٤، ل٦٧).

دەستپێك و دوماهیك د ئەڤێ جۆرێ چیرۆکێدا گرێدای ب شارەزایی و زیرەکی و ژێهاتییا چیرۆکنڤیسینە، ژبەر کو دەرفەتا شروڤەکرن و وەسف و پێشەکێن درێژ د ئەڤێ چیرۆکێدا نینە، لەورا پێویستە دەستپێکەکا سەرنجراکێش و دوماهیکەکا مەندەهۆش و چاڤەرێنەکری هەبیت. دەستپێك ڤەکرنا تێکستییە و (وەکو بلوکێ ئێکییە دڤاکرێدا، پێدڤییە سەرنجا خاندەڤانی رابکێشیت ، ب شێوەیەکێ گشتی د خزمەتا چیرۆکێدا بیت. ب وەسف و پیشەکێن درێژ نەهێتە بکارئینان، بەلکو یا گونجای بیت). (الحسين، ص٦٥-٦٦).

دوماهیك دەرگەهێ گرتنا تێکستێ چیرۆکییە، د چیرۆکا گەلەك کورتدا (سەبارەت دوماهیێن چیرۆکێ. ئەڤ چیرۆکە دوماهیێن (حاسمە) و بلەز بکاردئینیت، ب رێکا بکارئینانا دەستەواژێن دوماهیکێنانێ یێن پرشنگدار نەیێن وەسا کورت کو واتایێ تێکبدەن و نە ژی درێژ کو بێزاریێ پەیدابکەن). (حگینی، ص٦٨). هەروەسا دوماهیکئینان د ئەڤێ جۆرێ چیرۆکێدا مەندەهوشی و سپرایزکرن و ئەنجامەکێ چاڤەرێنەکری هەیە، گەلەك جاران ژ بۆ خاندەڤانی دهێتە هێلان ئەڤ چەندە ژی دەرگەهەکێ شروڤەکرنێ د دەتە خاندەڤانی، هەروەسا بەشداریکرنا وی یە د شروڤەکرن و دانا واتایێن جودا جودا ژ بۆ چیرۆکێ. واتە دوو دوماهیکئینان د ئەڤێ چیرۆکێدا دهێنە بکارئینان ئەو ژی دوماهیکێن ڤەکری و چاڤەرێنەکرینە.

چەند شێوەیێن دەستپێکرنێ د چیرۆکا گەلەك کورتدا:

١- دەستپێکەکا پرسیاری. بۆ نمونە:

نێوی یەکەم منداڵ

بۆ مەگەر هەنار چییەتی؟ با سێونەبێ هەنار بێت. سوورە؟ دەی باسوور بێت، مەگەر ڕەنگێکی خراپە؟ لەڕەنگی دەستی پیاو کوژێك دەچێت؟ ڕاستە. ئەمە جێی تێ فکرینە. کەوایە با هەنارنەبێ ئاو بێت ئاو هەر ئەوەی چاکە تەنیاو تەنیا لە خۆی دەچێت. (دەسماڵی، ٢٠٠، ل٢١٢).

دەستپێکرن د ئەڤێ چیرۆکێدا ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ، ب رستەیێن پرسیاری هاتییە دەستپێکرن، چیرۆکنڤیس ب شێوازێ پرسیارکرنێ چویە دناڤ دەقێ چیرۆکێدا. واتە ئەڤێ چیرۆکێ دەستپێکەکا پرسیاری هەیە.

٢- دەستپێکەکا دەقئاویزانی. بۆ نمونە:

خوەسەر

نە کەس د سەرراپە نە کەس د بەرراپە .. خوەسەرێ خوە یە.. کەس نەما ململانێ دگەل ب کەت، کەس نی نە پارێ دەڤێ وی لێ لێکڤەکەت..

بریاردا شەرێ ئەسمانی ب کەت ... (موسا، ل٢٧).

د ئەڤێ چیرۆکێدا چیرۆکنڤیسی دەقئاویزان دگەل فۆلکلۆرێ کوردیدا کریە، ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ پەندەکا کوردی وەرگرتییە و تێهەلکێشی چیرۆکا خۆ کریە و د دەستپێکا چیرۆکێدا بکارئینایە و کریە بابەت و ناڤەروك بۆ چیرۆکا خۆ. ئەڤ تەکنیکە دەولەمەندیەکێ د دەتە دەقێن ئەڤێ چیرۆکێ ژ لایێ شێواز و هزر و بابەت و ناڤەروکێڤە، د چیرۆکا گەلەك کورت یا کوردیدا، ئەڤ تەکنیکە ب شێوەیەکێ بەرچاڤ هاتییە بکارئینان.

٣- دەستپێکرن ب رویدانێ. بۆ نمونە:

گوتار

رابووڤە .. هەمیا چەپلە لێدان، روینشت .. هەمیا چەپلەلێدان. دەمێ پەیڤا خوە ب دوماهی ئینای، ئێکی د گوتە پی دی:

-چ د گوت ؟! (موسا، ل١٩).

پرانیا دەقێن چیرۆکا گەلەك کورت ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ ب رویدانێ دەستپێدکەن، ئەڤ چەندە ژی،بۆ وێ یەکێ دزڤریت، کو پێشەکی د ئەڤێ چیرۆکێدا ناهێتە ئەنجام دان. د ئەڤێ دەقێ چیرۆکێدا دەستپێکرن ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ ب رویدانێ هاتییە دەستپێکرن. چیرۆکنڤیس ب ڕاستەوخۆ چویە دناڤ رویدانێن چیرۆکێدا، بێی کو ئەگەرێن رویدانێ ب دەتە دیارکرن.

٤- دەستپێکرن ب دیالۆگێ. بۆ نمونە:

ناسین

تۆ گومانت لەوە نییە کە من دەناسی دەڵێی:

-چۆن ناییناسم؟ هەر لە ناونیشان و بەرزی باڵای و جۆری ڕەنگی چاویەوە تاناسۆر و برین وئازارە دەرونییەکانی بە هەموویان ئاشنام

دەڵێی: تەنانەت لە ڕۆژی لە دایك بوونیەوە تا ئێستا لە وردو درشتی ژیانی ئاگادارم

دەڵێی: بەڕەنگ و پێست و ئێسقانەوە لێی شارەزام

دەڵێی: ترسنۆك و خەمناك و بێ تاقەتە

بەڵام دڵنیابە تۆ من ناناسی، تۆ کەسێکی تر دەناسی. (حوسێنی، ١٩٩٩، ل٥).

دەستپێکرن د ئەڤێ چیرۆکێدا ب شێوازێ دیالۆگێ هاتییە ئەنجامدان، ئەوژی دناڤبەرا دوو کەسایەتیێن نەدیار و ئاشکەرا دروست بویە، چیرۆکنڤیسی ل سەر زارێ ئەڤان هەردوو کەسایەتیان دیالوگەك د ناڤبەرا واندا دروستکریە، دەربارەی هندەك پرسێن گرێدای رادەیێ هەڤ نیاسینا وان ژ بۆ ئێك ژلایێ حەژێکرن و ڤیانا وان دگەل ئێك.

٥- دەستپێکرن ب دووبارەکرنا پەیڤان. بۆ نمونە:

تەڕکرن

چپ..چپ..چپ.. سێ رۆندکا ژ چاڤێ وی یێ چەپێ سینگێ سارێ کەلەخێ تەڕکر،چاڤێ ڕاستێ ژی ب سینگێ بێژنا وی ڤە پەتریە ببوو، دڤیا وی ژی تەڕ بکەت ! (خابوور، ٢٠٠٩، ل١٣٤).

دەستپێکا ئەڤێ چیرۆکێ ب دووبارەکرنا پەیڤا (چپ) دەستپێدکەت و سێ جاران ئەڤ پەیڤە هاتییە دوبارەکرن. ئەڤ دووبارەکرنە جەختکرنە ل سەر واتایا ئەڤێ پەیڤێ و رۆلێ وێ د ئاڤاکرنا رویدانا چیرۆکێدا.

٦- دەستپێکەکا وەسفی. بۆ نمونە:

مەرگ

بەڤژی درێژی و ریشی یاخی، ڕۆژەکانی تەمەنی بەرێ دەکرد، تا وای لێهات،لە چرکە ساتێکی وەستاودا، مەرگ بوو بە میوانی ، هەموو یادگاریەکانی دوێنێ ی تەمەنی بە دووکەڵی جگەرەیەك جێهێشت و ماڵئاوایی لە دونیای ئێرە کرد. (ئاغوك، ٢٠٠٦، ل٨).

هەرچەندە نابیت وەسف د ئەڤێ چیرۆکێدا بهێتە ئەنجامدان، چونکو (زمانێ وێ پێ کارلێکە و بکێر وەسفێ ناهێت، وەسف ریتما ڤەگێرانێ کێم دکەت). (البکاینە، ٢٠١١، ص٢٢٧). ئەگەر هاتە بکارئینان ژێ دڤێت ب رێکا پەیڤەکێ بیت. بەلێ چیرۆکنڤیسێن کورد خۆ ژ ئەڤێ چەندێ دویر نەئێخستینە.

دەستپێکا ئەڤێ چیرۆکێ ب شێوەیەکێ راستەوخۆ ب وەسفکرنا کەسایەتی دەستپێکریە و ب دەستەواژێن (ڤژی دریژ و ریشی یاخی) وەسفا وی هاتیە کرن و ئەڤ کەسایەتیە هاتیە ناساندن.

چەند شێوەیێن دوماهیکئینانێ د چیرۆکا گەلەك كورتدا:

١- دوماهیکەکا ڤەکری.

ئێك ژ تایبەتمەندیێن ئەڤێ چیرۆکێ ئەوە، کو گەلەك جاران دوماهیکەکا ڤەکری بۆ خاندەڤانی ب جه دهێلیت. بۆ نموونە:

(زیندان)

دەمێ قامچی یا ناڤ ملێن وی ماچی دکر، هەردو چاڤێن وی زیق دبونە ئاسمانی، داخوازا دلوڤانیێ ژێ دکر کو هەر چ نەبیت جانێ وی ژ وی لەشێ مرار کری دەرکەڤیت، یان ژێ ... (عەبدوللا، ٢٠٠١، ل٤).

د ئەڤێ چیرۆکێدا، چیرۆکنڤیسی دوماهیك ب چیرۆکێ نەئینایە، بەلکو ب ڤەکری هێلایە، دەرفەت دایە خاندەڤانی، کو ئەو ژێ بەشداربیت ددانانا واتایێن جودا جودا، ژ بۆ دوماهیکئینانا چیرۆکێ.

٢- دوماهیکەکا پرسیاری بۆ نموونە:

ترس

بە منداڵی لە گەڕەکە کەماندا وەها باو بوو ئەوەی بترسابا دایکی بە قورقوشم ترسی دەردەکرد، کەچی ئێستا کە گەورەم و لە قورقوشمیش ترساوم، بەچی ترسم دەردەکەن...؟ (ئەحمەد، ٢٠٠٤، ل١٣٩).

دوماهیکئینان د ئەڤێ چیرۆکێدا ب شێوازێ پرسیاری و دانانا نیشانا پرسیاری هاتیە ئەنجامدان، ب ئەڤێ چەندێ دوماهیکەکا پرسیاری و ڤەکری ژ بۆ خاندەڤانی هاتیە هێلان.

٣- دوماهیکەکا دەڤتاویژانی. بۆ نموونە:

کەتن

ئەوێ هە یێ کەتیە عەردی و خەلك یێ پێلاڤا تێوەردکەن. لێ هندەك یێ ددانە سەرسەرێ خوە، دگەلدا دبێژن: " ئەگەر مەزن کەتن چێنابیت بەرا تێوەرکەن"... (موسا، ل٦).

دوماهیکئینان د ئەڤێ چیرۆکێدا ب دەڤتاویژانێ هاتیە ئەنجامدان، کو ئەو ژێ چیرۆکنڤیسی ب رێکا تێهەلکێش کرنا گۆتنەکا مەزنان دگەل دەقێ چیرۆکا خۆ ئەنجامدایە، ژ بۆ پتر ب هێزکرنا چیرۆکا خۆ ژلایێ بابەت و ناڤەروکێڤە.

٤- دوماهیکەکا دیالۆگی. بۆ نموونە:

موئامرە

هەلبژارتن هات، هەڤرکی دژوار بوو، هەر ئێکی یا ب دلێ خۆ گۆت،یاپێ چێبوی پەنا بۆ بر.

- سەیدا تۆ دەرنەکەتی؟

- موئامرە بوو؟! (ئەحمەد، پەیڤ، ٢٠٠٤، ل١١٦).

دوماهیکئینان د ئەڤێ چیرۆکێدا ب شێوازێ دیالۆگی هاتیە ئەنجامدان، ئەو ژێ دناڤبەرا دوو کەسایەتیێن نەدیار و ئاشکەرایە. کەسایەتیەك ژ وان ل دەمێ هەلبژاردنا خۆ کاندید دکەت و پشتی هەلبژاردن ب دوماهیك دهێن، کەسەکێ دی پرسیارێ ژێ دکەت، کا ئایا تۆ سەرکەڤتی، ئەڤ دیالۆگە ب شێوەیەکێ راستەوخۆ دناڤبەرا ئەڤان هەردوو کەسایەتیاندا هاتیە ئەنجامدان و بێی مایتێکرنا چیرۆکنڤیسی.

٥- دوماهیکەکا چاڤەرێنەکری. بۆ نموونە:

ڤەگەریان

پشتی چادرێن خوە ل بەر بەلەکێن بەفرێ ڤەداین، دەنگەکێ زڤر د گوهێن واندا دەنگ ڤەدا؛ هێشتا زوی بو هوین هاتین، دێ رەنیا بەفرێ ب سەر وەدا هێت. هەمیان خێڤەتێن خوە تێکپێچان، و بوون گەلواز و ژوردا ڤەگەریان، دەمێ گەهشتین گوندێ خوە، کوینێن خوە لێ ڤەدان .. هەمیان پێکڤە بریارڕدا گوندێ خوە ب بەرا ئاڤاکەن و ئیدی نەبنە هەڤرێڤینگێن قولنگ و قازا !

رۆژا دی و ل دویڤ خوەستا وان بەفرێ گوندێ وان نخافت. (غازی، ٢٠٠٤، ل٢٢-٢٣).

رویدانا دوماهییا ئەڤێ چیرۆکێ ئەنجامەکێ چاڤەرێنەکری هەیە و بویە جهێ حێبەتی بون و مەندەهوشکرنا خاندەڤانی، ئەو ژێ (ژبەر ترسا کەڤتنا رەنیا بەفرێ ب

سەروان دا جارەکا دی زڤرین و ل گوندی ئاکنجی بون، بەلێ لدویڤ حەزا وان ئەو هەمی بن بەفرێ کەڤتن). ب ئەڤێ چەندێ ئەنجامەکێ چاڤەرێنەکری و دوماهیکەکا مەندەهوشکری دروست بویە و بویە جهێ حێبەتی بونا خاندەڤانی. چونکو دوو رویدانێن پێچەوانەی ئێکن د ئەڤێ چیرۆکێدا دروست بوینە.

٦- دوماهیکئینان ب دووبارەکرنا پەیڤان. بۆ نمونە:

یاریی منداڵان

خوێنی کوژراوەکە بە شۆستەکەوە مەیبوو،منداڵانیش،کە یارییان دەکرد؛ سوودیان لێ دەبینی.

دەمانچە تەختەکەی دەست دایە و گوتی:

دەی بەگاڵتەوە تۆ باوکمی، وەکوو ئەو لای خوێنەکەیەوە پاڵکەوە.

تاق...تاق...تاق (خالید، ٢٠١٣، ل٤٤).

دوماهیکئینان د ئەڤێ چیرۆکێدا ب دووبارەکرنا پەیڤا (تاق) هاتییە ئەنجامدان، کو سێ جاران ئەڤ پەیڤە ل دویڤ ئێك هاتییە دووبارەکرن. ئەڤ دووبارەکرنە جەختکرنە ل سەر واتا و رولێ ئەڤێ پەیڤێ د چیرۆکێدا.

٧- **چیرۆکئامێزی:** چیرۆکا گەلەك کورت ژانرەکێ ئەدەبییە، کو هەلگرێ ناڤێ چیرۆکییە، لەورا پێدڤییە یا چیرۆکئامێزبیت. مەبەست ژ چیرۆکئامێزیێ ئەوە، کو (چیرۆك ل سەر گەلەك دیاردان بهێتە ئاڤاکرن وەکی کەسایەتی، رویدانێن ل دویف ئێك و دیالۆگ ... هتد). (الحسین، ص٤٤). واتە نەژادێ وێ بۆ رەگەزێن چیرۆکێ ب زڤریت، لەورا پێدڤییە دەقێن ئەڤێ چیرۆکێ هەلگرێن تایبەتمەندیێن هونەرێ چیرۆکێ بن، داکو خاندەڤان دەمێ وان دەقان دخوینیت هەست پێبکەت چیرۆکن، هەروەسا دا بهێتە جوداکرن ژ ژانرێن دی یێن ئەدەبی ئەوێن نێزیکێ وێ ب تایبەت وەکی هۆزانا هایکو و کورتیلە شعرێ ... وهتد. بۆ نمونە:

رەڤیان

هۆزانڤانەکێ هەلبەستەکا درێژ ژی شاهی را ڤەهاند و گەلەك د بەر را چوو;

هەفت مەه و هەفت رۆژان دەسکاری لێکر تا هەژی وی دیتی ...!

هەلبەستا خوە هەلگرت، ب دلەکێ شاد ڤە روو کرە کوچکا شاهێ مەزن، خەونێن رەنگین

ب ئەنجامێڤە ددیتن ...

لێ; هەر د ریکێدا پێش چاڤێن وی ب دیتنا شاهی رونبن، پەیڤێن هەلبەستا وی سەرێیچی کرن؛ یەك ل پەی یەکێ خوە ژێ ڤەدزین و هەلهاتن، رووپێ بەرپەرێ هێشتن ڤالا ژ بلی چەند خالەکێن رەش و پۆسیدە ... ! (Hidayet, 1997, r33).

د ئەڤی دەقیدا چیرۆکەکا تەمام هاتییە پێشکێشکرن، پرانیا رەگەزێن چیرۆکێ وەکی رویدان، کەسایەتی، دەم، جە، ... هتد. تێدا ئامادەبوینە، واتە لایەنێ چیرۆکی تێدا یێ ب هێزە، ژ لایێ بابەتیڤە ئەڤێ چیرۆکێ رویدان و دیاردەکا گرنگ ب شێوەیەکێ چیرۆکەکا گەلەك کورت ڤەگێرایە و بویە دەقەکێ واتادار و چیرۆکئامێز. بۆنمونە: (******)

نە دژێ زارۆکینیێ دا پایسکل بۆ هاتە

کرین .. نە ل پیرەمێریا وی عەرەبانە بۆ دابینکرن. (بوزانی، ٢٠١٢، ل١٢٧).

د ئەڤێ چیروکێدا ب ریکا خاڵبەندیا (..)، کو ئاماژەیە بۆ کورتکرن و ژێرنێ، ژێرنەکا زێدە د رویدانێن ئەڤێ چیرۆکێدا هاتییەکرن، رویدانێن وێ هاتینە ژێبرن و ڤەشارتن، ئەڤێ چەندێ ژی لاوازییەك دایە لایەنێ چیرۆکی د ئەڤی دەقیدا و وەلێکریە، کو خاندەڤان هەستپێنەکەت، کو ئەڤ دەقە چیرۆکە، لەورا هەرچەند دەقێ چیرۆکێ یێ کورت بیت، پێدڤییە ل سەر چیرۆکنڤیسی لایەنێ چیرۆکی تێدا ب پارێزیت، هەروەسا داکو ناسناما خۆیا چیرۆکی ب پارێزیت و نەبیتە جۆرەکێ دی یێ ئەدەبی.

ئەنجام:

١- چیرۆکا گەلەك کورت جۆرەکێ ڤەگێرانێ یێ گەلەك کورتە، ل سەر چەند بنەمایان دهێتە ئاڤاکرن ئەو ژی: چیرۆکئامێزی، زمانەکێ مەجازی. چرکرن، کورتکرن و ژێرن د رویدان و دەمیدا، هەبونا ناڤونیشانی، هەبونا دەستپێکەکا سەرنجراکێش و بێ پێشەکی، دوو جۆرێن دوماهیکێ (ڤەکری و چاڤەرێنەکری) د ئەڤێ چیرۆکێدا دهێنە ب کارئینان.

٢- پێکهاتا چیرۆکا گەلەك کورتا کوردی دبیتە سێ جۆر ئەو ژی: ئێك: پێکهاتا چیرۆکی یا کورت، دوو: پێکهاتا چیرۆکی یا ناڤنجی، سێ: پێکهاتا چیرۆکی یا درێژ.

٣- رویدان د چیرۆکا گەلەك کورتدا پتریا جاران، ب هەمی تەوەرێن خۆڤە ب ئاشکرایی دیارنابیت، گەلەك جاران ئێك رویدان دهێت. بەلێ داکو کاریگەری ل سەر خاندەڤانی ب هێتە دروستکرن، پێدڤییە دوو رویدان تێدا بهێن، رویدانەکا ڤەدەری و

ئێکا ژ نیشکەکێڤە، واتە باشترین چیرۆکێن گەلەك کورت ئەوەن، کو ب تنێ دوو رویدان تێدا بن.

٤-کورتکرن ناسنامە و بنەمایێ ئەڤی جۆرێ چیرۆکێیە، بەلێ هندەك جاران ژلایێ چیرۆکنڤیسێن کوردڤە، گرنگیدان ب کورتکرنێ د دەقێن ئەڤێ چیرۆکێدا نەهاتییەدان.

٥- د چیرۆکا گەلەك کورتدا رۆل و گرنگیا ناڤونیشانی پتر دیاردبیت، گرانیا واتایا تێکستی د کەڤیتە سەرناڤونیشانی. د چیرۆکا گەلەك کورت یا کوردیدا ناڤونیشان، هندەجاران هژمارە و هێما بوینە ناڤونیشانێن چیرۆکان، ئەڤ چەندە ژی لاوازییەك دایە دەقێ چیرۆکێ.

٦- هەرچەندە وەسف د چیرۆکا گەلەك کورتدا نابیت بهێتە بکارئینان، بەلێ د چیرۆکا گەلەك کورتا کوردیدا، گەلەك جاران وەسف هاتییە بکارئینان.

ژێدەر:

پەرتوك:

احمد جاسم الحسین، (٢٠١٠)، القصه القصیره جدا، گ: الپانی، دار التکوین، دمشق.

ئاشنا جەلال ڕەفیق، (٢٠١٤)، لاواندنەوە لە شیعری کوردی لە کرمانجیی خواروودا، بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چ: حاجی هاشم، هەولێر.

ئیدریس عەبدوڵلا مستەفا،(٢٠١١)، لایەنە ڕەوانبێژییەکان لە شیعری کلاسیکی کوردیدا بە نموونەی حەمدی و حاجی قادری کۆیی، بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چ: حاجی هاشم، هەولێر.

جەبار ئەحمەد حسێن،(٢٠٠٨)، ئیستاتیکای دەقی شیعریی کوردی- کوردستانی عێراق (١٩٥٠-١٩٧٠)، چا: یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.

جان کوهن، (١٩٨٦)، بنیه اللغه الشعریه، ت: محمد الولی و محمد العمری، گ: الاولی، دار توبقال، المغرب.

جیرالد پرێنس، زاراڤێن ڤەگێرانێ، و: جەلال مستەفا،(٢٠١١)، چا: ئێکێ، چ: وەزارەتا رەوشەنبیری، هەولێر.

جمیل حمداوی،(٢٠١٣)، القصه القصیره جداً، بین التنظیر و التکبیق من أجل منهجیه نقدیه عربیه جدیده، گ: الأولی، مکبعه ؟، المغرب.

جەلال مستەفا،(٢٠٠٤)، بیاڤێ خواندنێ – چەند ڤەکولینەك دەربارەی چیرۆکا کوردی، وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد/دهوك، چ: هاوار، دهوك.

شێخ محەمەدی خاڵ، فەرهەنگی خاڵ،(٢٠٠٥)، دەزگای چاپ و بلاکردنەوەی ئاراس، چ: وەزارەتی پەوەردە، هەولێر.

سمیه دولتیان،(١٣٨٨)، بررسی شروع داستان در داستانك با نگاهی به کتاب اپرای قورباغه های مرداب خوار، م: کتاب ماه ادبیات، شماره (١٤٦).

محەمەد ساڵح پێندرۆیی، فەرهەنگی رەسەن (کوردی ژوورو و ناوەراست)، (٢٠١٢)، بەرگی یەکەم ، چا: یەکەم، چ: رۆشنبیری، هەولێر.

محمد محیي الدین مینو، سنه,(٢٠١٢)، فن القصه القصیره (مقاربات أولی)، گ: الپالپه، دار المسار، دبی.

مینیمالیزم ژیانە،(٢٠١٣)، کۆمکرن و وەرگێران و ڤیسینا محەمەد تەرەغە، بەرێوەبەرایێتیی چاپ و بلاوکردنەوەی سلێمانی، چ: بینایی، سلێمانی.

یوسف حکّینی،(٢٠١٤)، دراسات فی القصه القصیره جدا، گ: الاولی، م: الرباگ، الرباگ.

سەلام ناوخوش و نەریمان خۆشناو،(٢٠١٠)، زمانەوانی، بەرگێ پێنجەم، چ: منارە، هەولێر.

گولستان بەدەل محەمەد حەسەن،(٢٠١٠)، ژیناما خوەیی وەك جورەکێ ئەدەبی (نورەددین زازا) وە نموونە، چا: ئێکێ، دەزگەهێ سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چ: خانی، دهوك.

تێلی ساڵح موسا،(٢٠٠٨)، باژێرێ دینا و چەند چیرۆکێن دن ... ، چا: ئێکێ، ژ وەشانێن ئێکەتیا ڤیسەرێن کورد- دهوك، چ: هاوار، دهوك.

محەمەد فەریق حەسەن،(٢٠١٢)، سندووقی هەزار پیشە (سندووقی یەکەم)، چا: یەکەم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.

ئارام سدیق،(٢٠١٠)، ناونیشان لە چیرۆکی کوردیدا، بەرێوەبەرایەتیی چاپ و بلاوکردنەوەی سلێمانی، چ: کارۆ، سلێمانی.

نزار سەلمان تاهر ئورمانی،(٢٠٠٩)، ناڤونیشان وەکو ناسناما تێکستێ هۆزانێ، وەشانێن مەتین، چا: ئێکێ، چ: هاوار، دهوك.

نەفیسا ئیسماعیل،(٢٠٠٨)، زمانێ رەخنەیا چیرۆکا هونەرییا کوری، کتێبێن رەخنەی وەکو نموونە (١٩٧٣ – ٢٠٠٦)، چ: خانی، دهوك.

ساڵح غازی،(٢٠٠٤)، دەریێ تراتێ، چ: زانا، دهوك.

تێکۆشەر خالید،(٢٠١٣)، بەڵێ هەڵەیەك رووی داوە، لەبلاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد مەلبەندی گشتی چ: شەهاب، هەولێر.

سابیر رەشید،(٢٠٠٥)، ئاوێنە، چ: گەنج، سلێمانی.

ڤەکولین و نامێن ئەکادیمی:

ژڤان نەعمان حەجی،(٢٠١٤)، رۆژنامەگەریا ئەدەبی ل باشورێ کوردستانێ (١٩٩١- ٢٠٠٣) گۆڤارێن پەیڤ و گەلاوێژی نوێ وەك نمونە، ناما دکتورایێ، سکۆلا ئادابێ، زانکویا دهوك.

سمر الدیوب، (٢٠١٢)، القصه القصیره جدا و جدل الشعر والنپر، گنجه الأدبیه،ع : (٤٣)، المغرب، گنجه.

شادمان شکروی، لون اوتو داستانك ها، م: گلستانه، شماره (١٢٣)، س اسفند ١٣٩١.

سنور قادر فەرەج،(٢٠١٢)، تەکنیك لە کۆمەڵە چیرۆکی ((گوڵی رەش))ی شێرزاد حەسەن دا، نامەی ماستەر، سکوڵی زمان، زانکۆی سلێمانی.

عسمەت خابوور،(٢٠٠٩)، چوار پۆستەرە چیرۆك، گ: پەیڤ، ژ (٥٠)، دهوك.

عبدالحق میفرانی، ((بحپا عن الدیناصور)) مختارات من القصه القصیره جدا فی أمریکا اللاتینیه، جر: القدس العربی، ع (٥٩٩٣).

عسمەت محەمەد بەدەل، چیرۆکا گەلەك کورت کورتکرن و موفارەقە، ئەڤرو، ژ (١٣).

عەباس عەبدولا یوسف،(٢٠٠٤)، (...)، گ: خازر، ژ (٦)، بەردەرەش.

خالد عەلی سلێڤانەی،(٢٠١٣/٧/٢٤)، چەند کورتیلە چیرۆك، ر: وار، ژ (٩١٠)، دهوك.

عەلی دەسماڵی،(٢٠٠٠)، چەند کورتیلە چیرۆکێك، گ: رامان ، ژ(٤٧)، هەولێر.

سامان حوسێنی، چیرۆکێلە، ر:برایەتی پاشکوی ئەدەب و هونەر، ژ(١٤٤)، هەولێر، ١٩٩٩/٩/١٧.

عسمەت خابوور،(٢٠٠٩)، چوار پۆستەرە چیرۆك، گ: پەیڤ، ژ(٥٠)، دهوك.

ئاری ئاغوك،(٢٠٠٦/٩/٧)، سێ کورتیلە چیرۆك، ر: خەبات، ژ (٢٢٥٩)، هەولێر.

جودی فارس البگاینه،(٢٠١١)، القصه القصیره جداً قراوه نقدیه، مج: التربیه و العلم ،ع (٣)، الاردن.

ئەدیب عەبدولا،(٢٠٠١/٩/١٩)، سێ پوستەرە چیرۆك، حەفتیناما پەیمان پاشکوێ ئەدەب و هونەر، ژ (٨٦)، هەولێر.

بورهان ئەحمەد،(٢٠٠٤)، چیرۆك، گ: کاروان، ژ (١٧٩)، هەولێر.

خالد ئەحمەد،(٢٠٠٤)، پێنج کورتە چیروك (موئامرە)، گ: پەیڤ، ژ (٣١)، دهوك.

خێری بۆزانی،(٢٠١٢)، کن چیرۆك، گ پەیڤ، ژ (٦١)، دهوك.

محمد یوب، العنوان فی القصه القصیره جدا (http://almonkhol.blogspot.com//ur.).

ێدەر ب تیپێن لاتینی:

Bah`z[ Emer`, S[Postere "`rok, K: D`cle,Hejmar (16),Dohuk, sa.

Edib Abdulla, s[postere '`rok, k: gaz`, hejmar (57),duhok, sal1999.

Segvan Xel`l H`dayet, Peyv Bilind Difirrin, " apxana Kol`ca ?er` et[, Dohuk, 1997 .

ژێدەر ب زمانێ تورکی:

Ahmet Buran, Bilim Alanlainda Terimlerin önemi ve "Kü'ük öykü Terimi" , Turkish Studies, Volume (7/4), A nkara,Fall 2012.

Yrd.Do;.Dr. Firdevs Canbaz Yumu/ak, Kisa kisa [kü'uk] öykünün Tanimi, Imkanlari ve Sorunlari,The Journal of Academic Social Science Studies,Volume (5) issue (1), Ferbruaty 2012.